

Letâyifnâme'de Fiil Yapım Ekleri

VEYSİ SEVİNÇLİ^a & HAMİ AKMAN^c

Geliş Tarihi: 06.04.2018 | Kabul Tarihi: 25.06.2018

Öz: 15. yüzyılda Hatiboğlu tarafından kaleme alınan Letâyifnâme, ihtivâ ettiği Türkçe kelimeler dolayısıyla dil incelemeleri için önemli bir yere sahiptir. Dillerin zenginleşmesinde önemli bir yer ihtiva eden yapım ekleri ve çeşitliliğine eserde bolca rastlanmaktadır. Biz de makalemizde Türkçenin zenginleşmesine katkı sağlamak amacıyla, eserin bu yönünü göz önünde bulundurarak söz konusu eserin tümünü bir kez daha gözden geçirdik ve fiil yapım eklerini inceledik. Böylece makalemizi üç başlık altında ele aldık; ilk kısımda Hatiboğlu ve Letâyifnâme hakkında bilgi vererek, yapım ekleri ve fiil yapım eklerini kısaca tanıttık. İkinci başlıkta eserdeki fiilden fiil yapım eklerini en az on örnekle vermeye çalıştık. Üçüncü aşamada aynı şekilde isimden fiil yapan ekleri anlattık. Makalemizin sonuç kısmında ise, eserde geçen fiil yapım eklerini yüzdelik oranlarıyla verdik. **Anahtar Kelimeler:** Hatiboğlu, Letâyifnâme, dil, fiil, yapım ekleri.

^a Van YYÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
vsevincli@hotmail.com

^c Van YYÜ SBE Türk Dili ve Edebiyatı Programı

Verb Derivational Morpheme in Latayifnama

Abstract: Latayifnama, which was taken by Hatiboğlu in the 15th century, has an important place for language studies because of the Turkish words it contains. There is a lot of artifacts and a diversity in the works that contain an essential place in the enrichment of the language. In order to contribute to the enrichment of the Turkic in our article, we kept this work in mind and examined the whole of the work in question and examined the verb constructions. So we handled our article under three headings; in the first part, we briefly introduced the derivational morpheme and verb construction by giving information about Hatiboğlu a Latayifnama. In the second chapter we tried to give at least ten examples of verbs in the work. In the third stage, we also added the suffix from the same name. In the final part of the article, we gave the verbs in the works with the percentages.

Keywords: Hatiboğlu, Latayifnama, language, verb, derivational morpheme.

© Sevinçli, Veysi & Akman, Hami. "Letâyifnâme'de Fiil Yapım Ekleri."
Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 15 (2018), 101-128.

Giriş

İlk defa XIII. yüzyılda yazı dili halini alan Eski Anadolu Türkçesi, Batı Dilleri Grubunun ilk halkasını oluşturması nedeniyle oldukça önemli bir yere sahiptir. Dönemin ilk ürünlerinde Orhon Türkçesi'ne dayanan gramer unsurlarının çokluğu sebebiyle, bu dönemi, Eski Türkçenin bir dönemi olarak gören araştırmacılar vardır. G.Doerfer'i bu araştırmacıların en önemlilerinden biri olarak kabul edebiliriz.¹

Eski Anadolu Türkçesi dönemini Türkçe kelimelerin yoğunluğu bakımından en önemli dönem olarak kabul edebiliriz. Bu dönemin başlarında yabancı unsurlar (Arapça- Farsça) dile yavaş yavaş girmeye başlamış, dönemin sonlarına doğru kendisini iyice hissettirmiştir. Nesir dilinde yabancı kökenli kelimelerin yoğunluğu daha etkisini gösterememiş bunun neticesi olarak bir sadelik gözlenmektedir. Nazım dili için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Nazım dilinde şiir, Fars taklitçiliğine dayandığı için, vezin ve şekil zarureti vardır. Bu nedenle Arapça ve Farsça kelimelerin yoğunluğu, nazım diline çok daha fazladır. XV. yüzyılda basit terkipler ve yabancı kelimeler Türkçeyi sarsmaya başlamıştır. Yüzyılın sonlarında Eski Anadolu Türkçesi dönemini tamamlarken, Osmanlı Türkçesinin de başlangıç temellerini atmıştır.²

XIV. yüzyılın sonu, XV. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Hatiboğlu hakkındaki bilgilerimiz -diğer birçok şairimizde olduğu gibi- kısıtlı bilgiler sebebiyle ondan fazla bahsetme şansımızı sınırlandırmaktadır. Hatiboğlu'nun doğum yeri Germiyan Beyliği'nin Honas Kalesidir.Doğum yeri hakkında kendi ifadelerine göre net bilgilere ifadeye sahip olduğumuz Hatiboğlu'nun, XV. yüzyılın ilk yarısında sağlıklı bir hayat sürmesine rağmen, ölüm tarihi hakkında net bilgilere sahip değiliz. Ancak Ferâhnâme'sini yazdığı sıralarda yaşının kırklı yaşlara vasıl

¹ Zeynep Korkmaz, Oğuz Türkçesini Gelişimi, T.D.K Yayınları, Ankara, 2013, s.42

² Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, Bayrak / Basım / Yayım, Ankara, 2002,s.17

olduğunu ve sakalının ağardığını ifade eden beyitlerden yola çıkılarak yaşı hakkında bir tahmin yürütmek mümkün olabilir.³ Hatiboğlu hakkındaki net olmayan bilgilerden biri de gerçek adının ne olduğudur. Hatiboğlu'nun dili nasıl kullandığına baktığımız zaman ise, gerek *Bahrü'l-Hakâyık* gerek *Letâyif-nâme* gerekse *Ferâhnâme*'de sade, anlaşılır bir dil kullanmıştır.⁴

1. Hatiboğlu ve Letâyifnâme

Hayatı hakkında sınırlı bilgilere sahip olduğumuz Hatiboğlu, XIV yüzyılın sonu ve XV. yüzyılın başında yaşamıştır. Barü'l-Hakâyık, Leâyifnâme ve Ferâhnâme adlı eserleriyle tanınmaktadır. Şairin doğum ve ölüm tarihleri hakkında net bilgilere sahip değiliz. Feranâme'de geçen

Mevladı hem Kâl'a-y-ı Önasdur

Germiyan milkinde bellü hâsdur.⁵

beytindeki bilgilere bakacak olursak doğduğu yer Germiyan Beyliği'ne bağlı bir beldenin kalesinde; Honas Kalesi'nde olduğunu anlamaktayız. Letâyifnâme, Hatiboğlu'nun ikinci eseridir. Arap şâir Muslihuddin Muhammed'in Sure-i Mülk Tefsiri adlı düzyazı şeklinde yazılan eserinin nazmen çevirisinden ibarettir. Şâir, eseri olduğu gibi çevirmemiş bazen eklemelerle esere telif olma özelliği kazandırmıştır.⁶ 3901 beyit ve arûzun fâ i lâ tün fâ i lâ tün fâ i lün vezniyle yazılmıştır eser, 124 varak ve 248 sahifeden oluşmaktadır. Klasik tarzda tevhid, münâcat, dört halifeye övgü ve hadislerle başlayan eserde daha sonra asıl konulara geçilir. Bu konulardan bazıları; Hz. Süleyman, Belkıs, Zülkarneyn, Hızır'ın âb-ı hayâtı araması, İbrahim Edhem, Hz. İbrahim, Ehli Beyt vd.⁷ Eserde birçok hikâyenin yanında toplam 42 Sûre'ye ait ayetler bulunmaktadır. Eserde bazı Sûreler birden çok yerde, konulara ışık tutmuştur.

³ V V. Sevinçli, *Letâyifnâme (İnceleme, Metin, Sözlük, Tıpkıbasım)*, Töre Yayın Grubu, İstanbul, 2007 s.15

⁴ Mine Mengi, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000, s.133

⁵ V. Sevinçli a.g.e., s.15

⁶ V. Sevinçli a.g.e., s.22

⁷ V. Sevinçli a.g.e.s.22

2. Yapım Ekleri

Yapım ekleri,kök ve gövdelere getirilerek kök ve gövdele-
rin anlamlarına dayalı yeni kelimeler türeten eklerdir. Gövdele-
rin de gerçekte kök anlamına bağlı olduğu göz ardı edilmeme-
lidir.Bu ekler,bir kelimeye her ne kadar yeni bir anlam kazan-
dırma özelliğine sahipse de ortaya çıkan yeni anlamın uzaktan
eskisiyle bir bağı vardır.Bazı kökler, kullanışlarının yaygın ol-
mamasından bir diğer tabirle “canlı kök” olmamasından yapım
ekleri ile kaynaşarak kök ile yapım eki ayrılmayacak boyuta
ulaşır. Bu sebeple bunları tespit etmenin hiç de kolay olmadığı,
ancak belli bir dil bilgisi birikimine sahip olan kişilerin ayırt
edebileceği (*ina-/inan-; tüke-/tüken- vb.*) boyuta ulaşır.

Yapım eklerinin bir diğer özelliği de bazı durumlarda üst
üste gelmemeleridir. Bir kelimedede isimden isim yapım ekleri;
fiilden fiil yapım ekleri birbirini takip edebilir. Bunun yanı sıra
“isimden fiil” ve “fiilden isim” yapım ekleri üst üste gelemez.
Yani bir isim kök ya da gövdesine “isimden isim”, “isimden fiil”;
bir fiil kök ya da gövdesine “fiilden fiil” ya da “fiilden isim” ya-
pım ekleri gelebilir.Genel kural olarak kök ya da gövdeye önce
yapım, daha sonra çekim ekleri getirilir. Bazı kalıplaşmış ya da
“galat” olmuş kelimelerde istisnai durumlar görülebilir.⁸

2.1 Fiilden Fiil Yapım Ekleri

Bu ekler, fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan fiil türe-
ten eklerdir. Fiilden fiil yapım ekleri, fiil köklerine, fiilden ya-
pılmış fiil gövdelerine ve isimden yapılmış fiil gövdelerine ge-
lir. Yani bu ekler,fiilden fiil yapım eklerinden ve isimden fiil
yapım eklerinden sonra gelir.Söz konusu eklerin bir diğer özel-
liği de az sonra değineceğimiz isimden fiil yapım eklerinde
olmayan fonksiyona sahip olma özelliğini taşımalarıdır. Yani
bu ekler eklendikleri kök veya gövdede belli bir fonksiyon de-
ğişikliği yapma özelliğine sahiptirler. Söz gelimi, bir fiilden fiil
yapım eki olan -mA- eki eklendiği kelimeyi sadece fiil sahasına

⁸ M. Ergin a.g.e. s. 122-124

çıkarmakla kalmaz ona aynı zamanda bir olumsuzluk fonksiyonu ekler. Fiilden fiil yapım ekleri Türkçenin ilk döneminden itibaren işlek olan eklerdir.Sayıları fazla olmamakla birlikte hemen hemen hiçbir fiil kök ve gövdesini dışarıda bırakmayacak şekilde sıklıkla kullanılan ekler vardır.⁹

2.2. İsimden Fiil Yapım Ekleri

Bu ekler de diğer yapım ekleri gibi kök ve gövdelere gelecek kelime yapımında kullanılır. Bu eklerin kullanım alanı, isim kök ve gövdeleri ile fiilde yapılmış isim gövdeleridir. Bu ekler, isimden isim ve fiilden isim yapım eklerinden sonra gelebilir. Bu eklerin en yaygın kullanım alanı isim kökleridir. Gövdelerden fiil yapımı aynı oranda değildir. Bu ekler, az sayıda fiilden isim yapan isim gövdelerine, çok az sayıda da isimden yapılan isim gövdelerine gelir. İsimden yapılan isim gövdelerine gelecek fiil yapımları çok yaygın değildir.¹⁰ Bu ekler, olma ve yapma ifade eden isimler yapmış olup, eklendikleri kelimenin anlamında önemli şekilde mana değişikliği yapmazlar, onlara işleklik kazandırırılar. Bu yapım ekleri arasında çok işlek olan ve işlek olmayan ekler bulunmaktadır. İçlerinde -IA- eki gibi her türlü isme getirilecek kadar işlek olan ekler vardır.¹¹

Letâyfınâme'de geçen fiil yapım eklerini örneklerle şöyle özetlenebilir:

2. Fiilden Fiil Yapım Ekleri

2.1. -Ar-

Hem temîz ider bismillah işi

Çomaz ol işde **giderür** teşvişi (2)

***

Muştafa ‘aşkına ol pâk-i i’ tikâd

Niçe yirde çurışup **çıkardı** ad (66)

***

⁹ M. Ergin a.g.e. s. 200

¹⁰ M. Ergin, a.g.e.; s.179

¹¹ M. Ergin a.g.e., s.200

Kim **çıkar**mış ola 'adl-ıla adı
Hem irürmüş ola her güce rādı (241)

***

Söyledi 'Abdul'-Muṭṭalib kavmına
Kim **çıkaruñ** bunu ka'be ṭamına (283)

***

Ol şefā'at kıla Ḥaḳ aña ḳoya
Tamudan **çıḳara** uçmağa ḳoya (383)

***

Ḥızr tiz ṭonın **çıḳardı** iy ulu
Girdi ol bınara oldu ṭoptolı (706)

***

Bir ṭağ aṣuru otururdu bular
Yūsufi çün ḳuyudan **çıḳardılar**(1255)

***

Derviṣüñ hoş **giderürler** hırḳasın
Ya'ni göñlüñden **giderür** hırḳasın (1358)

***

Ḳuyu üstinden deveyi ḳaldura
Ḳuyudan **çıḳara** özin bildüre (2647)

***

Yiri Tañrı size geñez eyledi
Hem giri **ḳoparma**ğını söyledi (3670)

2.2. -r-

Lîk rahmet deñizi çün mevc ura
Bu günahlardan bizi pāk **uçura** (196)

***

Beglerüñ göñline ḳorḳu **düşüre**
'İlm-ile başına ḳayḡu **üşüre** (229)

Kim çıkarmış ola ‘adl-ıla adı
Hem **irürmiş** ola her güce rādı (241)

***

‘Adlin **artursun** ra‘iyyetlerine
Tevbe kılsun kamu ‘illetlerine (253)

***

Ben bilem her ‘ayb-ıla yazukların
Kim mu‘āf idem**geçürem**çoğların(475)

***

Keseler başın **bitüresin** anıñ
Bu ola baña verecegün senüñ (1051)

***

Bir kula didi kim Yahyānuñ başın
Tiz getirüñ bunda **bitürüñ** işin (1055)

***

Lik ol taş ki **geçürdüñ** ögden
Düşdi bulardan soñra gögden (1136)

***

Fāhire tonlar **giyürdiler** latif
Virdi hoca kızını hūb u zārif (1359)

***

İsm-i a‘zamdur bunlaruñ kuvveti
Anuñ-ıla **bitürürler** hāceti (1480)

***

Meşgūl oldı tã‘ata dün ü günü
Key tahayyürde **geçürürdi** günü (1491)

***

Ol evde balık **bişürür** kim yeye
Maşlahat mıdur bu işi kim diye (1650)

***

Bil oda yanmaqlığı uşbu zemîn
Ben balık **bişürmek** içindür hemîn (1656)

***

Pil derisine **baturur** hortumın
Sanasın bir pâlûze yumşak şomun (2031)

***

Pes tahıyyet **degürelüm** ‘aşk-ıla
Bunlara kim tâli‘müz iş kıla (86)

2.3. -gUr-

Şol mededsüzlere demân **irgüren**
Hem karşıuda karıncayı gören (168)

***

Yâ ilâhî n'ola mühlet viredüñ
Bir içim şu içmeye **irgüredüñ** (1634)

***

Uşbunuñ gibi ağır yir urmağa
Bir siñek kıldı sebep **turgurmağa** (2057)

2.4. -t-

İy Muḥammed dir **eyit** ol mihrیبān
Pādişāhdur kim aña yokdur gümān (3822)

***

Yâ Muḥammed sen **eyit** kāfirlere
Biz ki ḥaḳ yol üzre varıruz yara (3814)

***

Çünkü **korıktı** buları ol Ḥudā
Yire batırmağ-ıla iy kethudā (3775)

Yāḥud **çokaltı** size bir yire dir.
Çok kerem kıldı sizüñ ile Qādîr (3773)

***

Yâ Muḥammed dir **eyitgil** anlara
Ya‘ni baqmazlar mı uçan kuşlara (3667)

***

Yine didi ehlini vü cehlini
Hem yine **korqutdı** Mekke ehlini (3674)

***

Pes **eyitdiler** eger biz bunlaruñ
Didügin işitse idük anlaruñ (3553)

***

Eydeler geldi evet didi idi
Uşbu günden bizi **korqutdı** idi (3547)

***

Ya‘ni Peyğamber **eyitdi** şamuda
Hep bir olmaya azâblar şamuda (3420)

***

Kimseyi **korqutma** özüñden bugün
Korqmayasın sen dağı yarınki gün (2435)

***

Gör senüñ için niçe yirler **qayıt**
Ya‘ni eydür yâ Muḥammed sen **eyit** (2403)

***

Yine dirlikden murād emr itdügi
Nuţfeyi **söyletdügi** cân virdügi (2383)

***

Şordılar banâ neye geldün **eyit**
Bu araya nite düşdüñ ne **qayıt** (2280)

***

Dögdiler nevbet be-nevbet başını
Akıdur yir yüzine qan yaşını (2143)

***

Hak n'ider idi siñegi yaradup
 Ādem oğlanını aña **aradup** (2067)

2.5. -dUr-, -tUr-

Mūsāya dün gün koyun **gütdüren** ol
 Yünüsü hem balığa **yutduran** ol (416)

***

Çercisi hem şerha şerha **deldüren**
 Şuçsuzın Yahyā nebîyi **öldüren** (417)

***

Zekerriyyâyı ağaçda **biçdüren**
 H̄asret ağusın H̄asana **içdüren** (420)

***

Yine Tefsîr-i Letâyifde i yâr
 Şöyle **getürmiş** ki meşhûr âşikâr (458)

***

Döndürüben yüzüñi andan niçün
 Kõvduñevden anı bir bühtân- içün (480)

***

Bil ki bu sözüme Kur' andur delil
 Kim **getürdi** anı H̄akdan Cebrâ'îl (508)

***

Ol ağaçlar üstüne altun çubuk
 Düzdiler **ağdurdılar** noqsânı yok (542)

***

Ol gögercinler Zebûn **götürür**
 Kim Süleymânün önüne **getürür** (559)

***

Sırçadan **yapdurdı** bir yüksek divâr
 Ol divâruñ taşrasında iy kibâr (585)

2.6. -1-

Hem biriküp dînümüz ola küşād
Gönlümüz **açıla** bir dem ola şād (86)

***

Çün himār-ıla cehālet **añılur**
Ne ki söyler ise cāhil yañılur (114)

***

Giñ ğafletden **açılmaz** gözümüz
Hāzretünde key qaradur yüzümüz (178)

***

Açtılar gördi Hālife-i cihān
Nice **konıldı** ise Nüşü'r-Revān (247)

***

Yazılutācında bu iki şadır
Okıyıcak **açılur** gönül hatır (249)

***

Üstine essün annuñ rahmet yili
Yayılup gitsün kamu zaħmet yili (327)

***

Didi yarın key kıyāmet ola haħ
Şorula kamu hisāb haħ u nā-haħ (339)

***

Kimi **düzülmüş** zebercetden i yār
Uşbu resme nerdübān kılmış qarār (548)

***

Hem gümiş kürsiler **urulmuş** idi
Oturān ‘ālimler ürülmüş idi (564)

***

Yine ol kuş didi kim iy ser-firāz
Ādemilerde **kılınur mı** namāz (748)

Hak Te'âlâ ol siñege buyurur
Karşusına **dikilüp** şöyle turur (2053)

***

Tâ kıyâmet bu 'alâmet **sürile**
Ol kerâmet üzre şurum **ürile** (1962)

***

Dökilüp yaprak ağaçlardan gider
Ol kişinüñ geçmiş öginden meger (3619)

***

Ba'zularından tal'idüp **şaçıla** nür
Yüzlerine bakınuban kıvanur (3538)

***

Yâhüd gâyet ıssısından bu tamu
Yarıla pâre pâre ola kamu (3503)

2.7. -n-

Hem muqarrebler ki vardur her şıfat
Fâhr **idinürler** anı her bir cihet (53)

***

Hâli olmaz bu cihândan ol nihad
Çün **okunur** sözleri añılur ad (124)

***

Çün **şığındum** Tañriya kılmaz gamâm
Bu ser-âgâzum ola ya'ni tamâm (146)

***

Zihne dürişsün tokınsun mu'teber
Yâdigâr olsun **okunsun** bu haber (151)

Bu hadîs **okundu** çün işitdiler

Uşlular bunuñ ile iş itdiler (235)

***

Hem **biline** ululuğı Aḥmedüñ
Ḳadr u kıymeti nedür Muḥammedüñ (274)

***

Dostumuñ cānı **taşalandı** ḳatı
Ten bişiginde işit bu ḥāleti (324)

***

Her birine ḳubbe **bağlandı** ulu
Şırçadan hep küllisi iy baḥtulu (527)

***

Bu ḳalan çeriye hep ısmarladı
Ben gelince bunda **ḳatlanuñ** didi (685)

***

Toprağı ḥaşḥaş ḳum gibi tamām
İrdiler **ḳondılar** anda ve's-selām (716)

***

Döndi Zülkarneyn belî dir ol ḳuşa
Yine ol ḳuş **silkinür** gör bu işe (737)

***

Ḳaçar anlar daḫı varur uğunur
Bir mağaraya girüben **şıgınur** (898)

***

Gideriken yolda Mūsā **söylenür**
Dervişüñ ḥālin tā'accüb **eylenür** (1565)

***

Ben didüm dervîş utanmaz mı yüzüñ
Bunca ḥalka ḥiç **göyünmez mi** özüñ (1651)

***

Her ne maḥlūka nazar ḳılsañ i yār
Fikr-ile 'ibret **görinür** āşikār (2010)

2.8. -ş-

Ehl-i tâ rifûñ **irişmez** tedbiri

Ehl-i teşrifûñ kemâlınden beri (27)

***

Çün hılafet aña **irişdi** hemân

Şer'ile oğluna virmedi amân (72)

***

Göç idüp vaktüm çü kabre **irişe**

Key hırâşına gönül cân **tırışa** (155)

***

Pes bu bir Tengri nicesi irişür

Halkı yaratmağa nice **tırışur** (401)

***

Kimse oturmadı ayruk tahtına

Kim **irişiser** Süleymân bahtına (567)

***

Dem-be-dem gelürdi Zülkarneyne ol

Şohbet iderdi **karışup** aña ol (616)

***

Çok**çalışdı** alımadı şehri ol

Çekti zahmet lik hiç bulmadı yol (1076)

***

Tut bu 'ilmüñ etegin sığın Hâk'a

İrişesin ol Hâk'a sen muţlağa (1200)

***

Bezeyeler anı ne dil **irişe**

Vaşf idemeye nice kim **tırışa** (1271)

***

Didiler bizüm degülsin cinsimüz

Saña anuñ-çun **karışmaz** ünsümüz (1434)

***

Tutuşup od cismine kapu yanar

Anda bir derviş oturmuşdur i yâr (1649)

***

Oğudı feriştelere bu âyeti

Neye **irişdi** bu sözün gâyeti (1804)

***

Y‘ani eydür kim kaçan **ağlaşalar**

Ŧamu ehli ittifâküşeler (3424)

***

Fatmanuñ ya‘ni tonuña iy ‘amû

Gülüşeler teşhir ideler kamu (3355)

***

Mekkenün ‘avratları **kovlaşdılar**

Söz idinüben bunu **söyleşdiler** (3351)

***

Koñşulukda bir düğün oldu i yâr

İttifâk eyledi ol kavum i yâr (3353)

***

Turuşursañ kim bile key mu‘teber

Aladuñ bu ma‘ni yüzinden haber (3877)

***

Günüleyüp birbiriyle **uruşup**

Ol köki keser sıçanlar tuşup (2620)

***

Ŧamu uçmağ ehli böyle **çağrışa**

Zârı kılup birbirine **karışa** (2370)

***

Benüm ile hep muvâfıkdur bular

İttifağ ile bile **ağlaşalar** (2261)

2.9. -mA-

Sırrı anlar bilür anlar işler

Bilmeyenler şöñra elin dişler (2229)

***

Aña niçün buña niçün **dimeye**

Dünya işlerinde kaygu **yimeye** (2225)

***

Cehd idüp bir iplügüm **üzmeysin**

Ben üzersem sen anı **düzmeysin** (2194)

***

Kim kime Hâğdan ‘ināyet **olmadı**

Dünye āğir ol kerāmet **bulmadı** (2204)

***

Gelme kapu katına var git i yār

Kimseyi getürmezem dir āşikār (2188)

***

Gicesi degmezdi bir sâ‘at meger

Yürüyüp **gezdürmeyince** dir haber (2147)

***

Bu ‘azābdan Nemrüd üşendi katı

Zārıkılur **qalmadı** hiç tākātı (2131)

***

Cehd idüp **qurtarmasun** benden özin

Bildüreyin ben aña kendü sözin (2113)

***

Çün yiri **qalmadı** göklerde yara

Oldı anuñ menzili tahte‘s-serā (2039)

***

Ben bunu size danuşup **dimedüm**

‘Āciz olup baña guşşa **yimedüm** (1828)

2.10. -I-

Geldi İbrâhîm **kağıdı** key yavuz

Didi ya mel‘ün ne herzedür bu söz (2083)

***

Kağıdı ol dem hâlife-i cihân

Gözzine tar oldu bu cümle cihân (2065)

***

Lîkin ol kudret işiginde yüri

Toprağ ol elüñ götür yüzüñ **sürî** (2233)

2.11. -y-

Tevbe itseler **koyam** soylamayan

Anlara daği ‘azâb eylemeyen (3808)

***

Toymadı mı dünya mülki-y-le gözün

Bunda ne geldün eyit nedür sözüñ (729)

***

Biri altundan birisiydi gümüş

Fürcesine kimse **toymaz** yaz u kış (592)

***

Çün kâfirleri tamuya **koyalar**

N’olduğın kâfirler anda tıyalar (3435)

***

Az u çok hergiz ‘ayıb bulmayasın

Ol tefekkürü unudup **koyasın** (3100)

***

Bal yiriken bu kişi meşgûl olup

Çorçuların fikrini öğden **koyup** (2626)

***

Hep yavuz işlerini bir bir **şayar**
Hem kaçan kim terk idesin hep koyar (32)

2.12. -AIA-

Var ferâgat ol yigit perden şakın
Kendü nefsiñi **depele** kıl akın (118)

***

Depelediler çü Peyğamberleri
Zulm idüp öldürdiler serverleri (828)

***

Zîre bu meşhür haberdür âşikâr
Bir Peyğamber **depeleseler** i yâr (1095)

***

Ben ki Buhtunnaşriyam dirse dağı
Depele hergiz mecâl virme dağı (1174)

***

Dâniyâla nicesi gamz itdiler
Depeletmege aña remz itdiler (1183)

***

İlteler hep cümle mañlûk göreler
Ürkeler hep **şarşalaşup** turalar (298)

2.13. -k-

Gün yüzi **tonıkdı** şarardı katı
Bildiler arkadaşları ol heybeti (1256)

3. İsimden Fiil Yapım Ekleri

3.1 +IA-

Ağlaşur dün gün bular zârı kılar
Hak Te‘âlâ anlara yarî kılar (2818)

***

‘Arşuñ altındadır iy şâh-ı güzîn

Gizlemişdür bir kanadı-la özin (2874)

***

Uşbu resme **işlenür** taqdır işi

Tağdiri **gözler** müdām uşlu kişi (2285)

***

Kuşları bülbül hezār destān-ıla

Söyleşürler şad hezār destān-ıla (2962)

***

Ṭüteler **söyler** hezar dürlü luğāz

Hic gecenüp ṭartınup gezmez boğaz (2963)

***

Emr-i ma‘ruf **şaklayanlarıñdur** ol

Ol işi kim kılsa anlarıñdur ol (2966)

***

Hoş oruç ṭuta günāhın **ağlaya**

Emr-i ma‘rūf kıla gönlin bağlaya (3017)

***

Şöyle yazılmışdur oqu bu ḥaber

Uşda taḥrîr **eyledüm** iy mu‘teber (3038)

***

Daḥı her taḥtda yazılmışdur yine

Oğusa Ma‘lūm olur **añlayana** (3048)

***

Hem yazılmışdur birine iy kibār

Başla bismi’llah oқи iy şehriyār (3078)

***

Gördiler ḥatunlar anuñ yüzini

Gizlemedi hiç Yūsuf kendüzini (3315)

***

Söyledük yok yire lāf urduğ güzāf

‘Özrimüz **bağışlayup** kılğıl mu‘âf (3330)

***

Bağlanup cevşen silâh anlar kamu

Geldiler Bū Bekr evine iy‘amū (3338)

***

Mekkenūñ ‘avratları **kovlaşdılar**

Söz idüniben bunı **söyleşdiler** (3351)

3.2 +A1-

Yâhud **çoğaltdı** sizi bir yire dir

Çok kerem kıldı sizūñ ile Qadîr (3773.b.)

3.3 +1-

Söylediler didiler bunlara siz

Ne yavuz iş key **yañılmıssız** siz (3552)

***

Ölümi anuñ-ıçun yaratdı oñ

Dirilen elbetde ölür oñ ü soñ(2562)

***

Teni ölen ölen pes kıyâmetde i yâr

Dirilür girü hū meşhūr âşikâr (2535)

***

Göñli ölen hîç **dirilmez** iy ulu

Key hazer kıl var-ısa ‘aql u bilü (2536)

***

Ma‘nisi oldur ki göñül ölmegin

Hem yaratdı bir göñül **diriltmegin** (2469)

***

Gögi gör kim nice **yüceltmiş**-durur

Yiri gör kim nice döşetmiş-durur (2005)

***

Pes mu‘ayyen Hakkı mutlakbirledük
Toğru turduğ yolda hiç **egrilmedük** (185)

***

Raḥmetüñden iy Hudā ne **eksile**
‘Āşilerüñ yüzini gerdden sile (204)

3.4 +A-

Hüküm içinde misli yok ol zü'l-ḥayā
Aña mensüb **beñzemez** hiç kimseye (76)

***

Cüş idüp kanum tamarda kaynadı
Zıkr ü fikrinde yüregüm **oynadı** (142)

***

Her ne yire kim **uzanur** ol varur
Yüz saña tutar u saña yalvarur (171)

***

Daḥı her kim **diler** ise ḥaznesi
Çoğ ola güm olmaya her nesnesi (252)

***

Ma‘nisi oldur ki her kim **dilese**
Padişahlığı vü mülki her nese (250)

***

Ümmetimi **uğradısarlar** saña
Sen daḥı key şaḳla ḥürmet kıl baña (340)

***

Vākıyā anuñ için dirler buña
Okuyucısını **uğratmaz** buña (368)

***

Taḥtuñ üstün kaplayu iy pür-hüner
Döşediler la‘l ü zümüröd güher (534)

***

Ƙaldı ‘avrat süci vaƙtın **gözedi**
Ƙızını yirlü yirünce **bezedi** (1020)

***

Şöyle hūblar ‘adetinde özini
Key **düzetmiş** ü **bezetmiş** özini (1034)
3.5 +I-, +U-

Hükmini tüt **berkidüp** şıdk u şafâ
Şöyle buyurmuşdur işte Muştafâ (213)

***

Aña adem başmamışdur iy ulu
Şöyle **berkinmiş**-durur bunda bilü (635)

***

Bitigi **berkit** ƙamışuñ ucına
Uğrayasañ çerintüñ gücine (1003)

***

Ben bilem seni göricek ol işi
Böyle **berkitdi** çü ƙavlı ol ƙişi (1004)

***

Key **şakın** olmaya anuñ sevgüsi
Yirine tebdil bu dünyâ sevgüsi (1325)

***

Bu ƙişi ol köklere iy hoş-nihâd
Berk diyü **berkitmiş** idi i‘tikâd (2629)

***

Ya‘ni şunları ki ƙorƙar Tañrıdan
Ƙurtarur Hâƙ anları her **ağrıdan** (3574)

***

Kulları her gün niçe yazuƙ ƙılır
‘Afv ider bunca ziyândan **şakınur** (3735)

Cehd kuşağın cān biline bağlamış
İ'tikād **berkitmiş** işin sağlamış (2106)

3.6 +Ar-

Hızır anuñ-çun didiler iş **başarur**
Her ne yirde kim otursa **yaşarur** (941)

***

Gün yüzi tonıkdı **şarardı** katı
Bildiler kardaşları ol heybeti (1256)

***

Şoñ nefes şusuzlığını biz anuñ
Şuyuñ ile mi **şuvarıruz** senüñ (1638)

***

Zülften sı'etde yüzler **karara**
Korkudan niçe beñizler **şarara** (3790)

3.7 +dA-, +tA-

Pes nite kim haste **ister** hük-m-i tıb
Şöyle **ister** iy Hudā İbnü'l Hañib (150)

***

Çün gele Hağdan baña yahşı bir at
Hem bular **isteye** benden mu'cizāt (301)

***

Çün bilesin **isteyüp** bulmayasın
Ol katı derde meded kılmayasın (353)

***

İrmedi kimse cihanuñ alına
Aldanmışdur mağrūr olma hāline (600)

***

Kim anuñ kulları dünyā zevkına
Aldanup kılmadı zevkuñ şevkına (2600)

3.8 +k-

Hem **biriküp** dînümüz ola küşâd
Gönlümüz açıla bir dem ola şâd (87)

3.9 +r-

Gör neye irişdi sözün gayeti
Çağıruban kız okur bu âyeti (2303)

3.10 +sA-

Yüksek idi Belkısün tahtı katı
Otuz arşun boyı vardı heybeti (582)

***

Yâ ilâhî dervişün Hayyü'l-'Azîm
Şuşamış tudaqları-çun yâ Kerîm (1602)

3.11 +IrgA-

Didi anda hiç **esirger** yoğ-ıdı
Gerçi kim âdemler igen çoğ-ıdı (2258)

Sonuç

XIII. ve XIV.yüzyıl şiir dilinde yoğun bir şekilde kullanılan Türkçe kelimelerin oranı XV. yüzyılda düşmeye başlamıştır. Arapça ve Farsça kelimelerin sayısındaki artış daha sonraki asırlarda o kadar yoğun bir şekilde kendisini hissettirmiş ve nerdeyse lügâtlere bakmadan eseri anlamak imkânsızlaşmıştır.

Anadolu Beylikleri Dönemi'nde, Selçuklu Devleti'nin tutumunun aksine Türk diline daha fazla önem verilmeye başlanmıştır. Hele hele Karamanoğlu Mehmed Bey'in Türkçe hakkındaki "*şimden girü hiç kimesne kapıda ve divanda ve mecalis ve seyranda Türkî dilinden gayri dil söylemeye*" meşhur sözü kulaktan kulağa yayılmış ve yayılmaya da devam etmiştir. XV. yüzyılın ilk yarısında Hatiboğlu'nun kaleme aldığı Letâiyifname, ihtiva ettiği Türkçe kelime sayısındaki oran bakımından (yaklaşık olarak %59) Türk dili ve dil araştırmaları sahasında önemli bir yer tutmuştur.

Türkçenin yapı bakımından eklemeli diller arasında yer alması sebebiyle ekler önemli bir yere sahiptir. Hatta bu dil için hayatı bir öneme sahiptir diyebiliriz. İncelediğimiz eserde de görüldüğü gibi hemen her sayfada hatta her beyitte mutlaka yapım ekleriyle karşılaşırız.

Yapım eklerinin önemli bir kısmını oluşturan fiil yapım eklerini ve kullanım sıklığını göz önüne aldığımızda; işleklik derecesi bakımından Eski Türkçe ve Türkiye Türkçesi ile büyük bir paralellik göstermektedir. Şöyle ki, işlek bir fiilden fiil yapım eki olan ve olumsuzluk fonksiyonuna sahip “-mA-”eki yaklaşık olarak 448 kez ve eserimizin hemen hemen her sayfasında en az bir kez yer almışken, bir diğer yapı eki olan işleklik derecesi pek yaygın olmayan “-ı-”dört kez kullanılmıştır.

Eserin, Hatiboğlu'nun diğer eserlerindeki sade ve akıcı olma özelliğini taşıdığını söyleyebiliriz.

Letâyfînâme'deki fiil yapım eklerinin istatistikî oranlarını şöylece özetleyebiliriz.

Letâyfînâme'de Bulunan Fiilden Fiil Yapım Eklerinin Sayısal Oranı

-ma,-me-	%33
-r-	%19
-dUr,-tUr-	%17
-l-	%8
-n-	%6
-t-	%5
-ş-	%5
-Ar,-er-	%2
-r-	%2
Diğer	%3

Letâyifnâme'de Bulunan İsimden Fiil Yapım Eklerinin Sayısal Oranı

-la-,-le-	%70
-a-,-e-	%17
-l-	%2
-l-, -i-	%2
-dA-, tA-	%3
Diğer	%4

Kaynaklar

- Akalın, Mehmet, *Eski Türkçenin Grameri*, T.D.K. Yayınları, Ankara (2007)
- Akalın, Mehmet, haz. Recep Toparlı, *Dil Yazıları*, T. D. K. Yayınları, Ankara, (2001)
- Ergin, M, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım YAYIM, İstanbul, (2012).
- Eyuboğlu, İsmet Zeki, *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, Sosyal Yayınlar, (2004).
- Gürsevin, Gürer, *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, T.D.K. Yayınları, Ankara (2011)
- Hatiboğlu, Vecihe, *Türkçenin Ekleri*, T.D.K. Yayınları, Ankara (1981)
- Hatiboğlu, Vecihe, *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, D.T.C.F. Yayınları, Ankara (1978)
- Korkmaz, Zeynep, *Oğuz Türkçesinin Gelişimi*, T.D.K. Yayınları, Ankara (2013)
- Mengi, Mine, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara, (2000)
- Merhan, A, *Eski Anadolu Türkçesi Notlar ve Metinler*, Bilgesu Yayınları, Ankara (2016)
- Şahin, Hatice, *Eski Anadolu Türkçesi*, Akçağ Yayınları, Ankara (2011)
- Sevinçli, Veysi, *Letâyifnâme (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*, Töre Yayın Grubu, İstanbul, (2007)
- Tekin, Talat, *Orhon Türkçesinin Grameri*, T.D.K. Yayınları, Ankara (2016)

Timurtaş, Faruk Kadri, *Eski Türkiye Türkçesi*, Kapı Yayınları. İstanbul
(2012)